

FOLIUM CLASSICUM

Nro 99
12.10.2022

Tässä numerossa:

Puheenjohtajan tervehdys	Anneli Luhtala	3
In memoriam Jaakko Aronen (1956–2022)	Antero Tammisto	4
In memoriam Simo Knuuttila (1946–2022)	Marke Ahonen	7
Uutta kirjallisuutta	Toim. Jamie Vesterinen	9
Palkitut ylioppilaat	Toim. Antti Ijäs	11
Teatteria, latinaa ja kreikkaa Rantasalmella 1700–1800-lukujen taitteessa	Maarit Kaimio	13
Turun Akatemian promotio vuodelta 1643	Anneli Luhtala	21
Vegetiuksen miekkailuoppien jälkivaikutus	Antti Ijäs	23
Tulevia tapahtumia	Toim. Antti Ijäs	28

FOLIUM CLASSICUM, Klassillis-filologisen yhdistyksen jäsenlehti, ilmestyy kerran vuodessa syyslukukauden alussa sekä painetussa muodossa että sähköisesti yhdistyksen kotisivuilla. Päätoimittaja: dos. Anneli Luhtala; toimitussihteeri: FT Antti Ijäs. Yhdistyksen sähköpostiosoite: klassillisfilologinenyhdistys@gmail.com

KLASSILLIS-FILOLOGINEN YHDISTYS (KFY) on tieteellinen seura, jonka tarkoitus on herättää ja ylläpitää harrastusta antiikin kulttuuria kohtaan, edistää sitä koskevaa tieteellistä tutkimusta ja olla yhdyssiteenä tämän alan tutkijoiden ja harrastajien kesken. Tätä varten yhdistys järjestää esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia, harjoittaa julkaisutoimintaa ja edistää muillakin samanlaatuisilla tavoilla antiikin tutkimista tai tuntemista.

TOIMIHENKILÖT. Yhdistyksen puheenjohtajana toimii dos. Anneli Luhtala (anne.li.luhtala@helsinki.fi), varapuheenjohtajana dos. Antero Tammisto (antero.tammisto@ide.inet.fi) ja sihteerinä / rahastonhoitajana FT Antti Ijäs (antti.ijas@helsinki.fi). Lisäksi hallitukseen kuuluvat prof. Mika Kajava (mika.kajava@helsinki.fi) ja prof. emeritus Olli Salomies (olli.salomies@helsinki.fi). Yhdistyksen postiosoite: Klassillis-filologinen yhdistys, c/o Kielten osasto (klassillinen filologia) PL 24 (Unioninkatu 40), 00014 Helsingin yliopisto.

YHDISTYKSEEN VOI LIITTYÄ maksamalla jäsenmaksun tilille Danske Bank FI93 80001470979064 (viitenumero 1009) ja lähettämällä osoitetietonsa sihteerille. Varsinainen jäsenmaksu on 30 euroa, opiskelijamaksu 10 euroa.

Kannen kuva: Philosophia et septem artes liberales, the seven liberal arts. From the Hortus deliciarum of Herrad of Landsberg (12th century). Dnalar_01, Wikimedia Commons, CC-BY-SA 3.0.

Puheenjohtajan tervehdys

Anneli Luhtala

Kuluneena keväänä huomasin, että latina on yksi yliopistomme puhutuista kielistä, kun minua pyydettiin harjoittamaan neljän tiedekunnan promoottoreita latinan ääntämisessä. Perinteinen kaava, jolla loppututkinnon suorittaneet vihitään maistereiksi ja tohtoreiksi, on latinankielinen, ja latinaa käytetään myös matrikelissa ja diplomeissa. Jouduin paneutumaan promootion kieleen sekä varhaisiin Turun kuninkaallisen akatemian promootioihin, koska tehtävänäni oli myös esittää ensimmäisessä promootiossa 4.5.1643 lausuttu runo filosofisen tiedekunnan promootioillallisella.

Promootiokielessä 'filosofinen tiedekunta' oli yllätyksekseni *ordo philosophorum*, eikä *facultas artium*, kuten olin odottanut. Promootioperinne juontaa keskiajan yliopistoista ja sitä edeltävistä killoista ja säätykunnista, ja ehkä *ordo* viittaaakin johonkin säätykuntaan. *Artes*-sanaa kuitenkin oma humanistinen tiedekuntammeekin kantaa englanninkielisessä nimessään *Faculty of Arts*, ja se on totuttu näkemään myös tutkintojen nimissä: *baccalaureus artium* (BA), ja *magister artium* (MA). Vaikka Helsingin yliopistossa filosofinen tiedekunta on laaja kattaen humanistisen, matemaattis-luonnontieteellisen, farmasian, kasvatustieteellisen ja bio- ja ympäristötieteellisen tiedekunnan, keskiajalla *Artes*-tiedekunnassa, yliopiston alimmassa tiedekunnassa, annettiin enimmäkseen humanistista opetusta. Termi *artes (liberales)* viittaa siihen pohjakoulutukseen, josta kaikkien opiskelijoiden oli alettava opintonsa ja josta

voitiin nousta korkeampiin tiedekuntiin, lääke- ja oikeustieteelliseen sekä korkeimpaan jumaluusopin tiedekuntaan. Opetusohjelmaa hallitsivat kolme kieleen, kirjallisuuteen ja argumentointiin perehdyttävää triviumin oppiainetta, grammatiikka, retoriikka ja logiikka, ja quadriviumin neljä tieteenalaa – geometria, aritmetiikka, astronomia ja musiikin teoria – jäivät vähemmälle huomiolle. Uuden ajan alussa *Artes liberales* -ohjelma oli hiukan väljempi.

Kaikissa tiedekunnissa jaettiin eri oppiarvoja, mutta varhaisina aikoina Turussa ei pidetty alkuvuosien jälkeen korkeampien tiedekuntien promootioita, sillä ne pidettiin valtakunnan ensimmäisessä ja suurimmassa yliopistossa Uppsalassa, jonka ohjesääntöjä vuosina 1643 ja 1647 vietetyt Turun promootiot pääasiallisesti noudattivat.

Alun perin promootio kesti yhden päivän, ja vasta 1800-luvulla juhlallisuudet kasvoivat kolmipäiväiseksi tapahtumaksi, jollainen se on nyt. Promootioiden suosio laski 1960- ja 1970-luvuilla, ja perinne sai osakseen kritiikkiä vanhan maailman porvarillisenä hapatuksena. 1980-luvulla osallistumismäärät alkoivat kasvaa, ja 2010-luvulta lähtien ne ovat paisuneet siinä määrin, että juhlallisuudet järjestetään joka toinen vuosi.

Lopuksi toivotan kaikille KFY:n jäsenille hyvää alkanutta lukuvuotta, ja toivottavasti tapamme Antiikintutkimuksen päivillä, jotka vietetään 26.–27.1.2022 Helsingin yliopistossa.

In memoriam Jaakko Aronen (1956–2022)

Antero Tammisto

Antiikintutkija Jaakko Aronen kuoli 10.7.2022 Helsingissä syksyllä 2021 tehdyn kiireellisen syöpäleikkauksen jälkiseurauksiin. Hän oli syntynyt Helsingissä 10.7.1956. Minulla oli onni, ilo ja kunnia tutustua Jaakkoon oppikoulumme Helsingin Normaalityön luokkatoverina nk. pitkän latinan lukijoiden klassikkolinjalla 1967–75, oppia tuntemaan häntä enemmän opiskelutoverina Helsingin yliopistolla 1975–80 ja erityisesti Suomen Rooman-instituutin johtajan Margareta Steinbyn tieteellisellä kursilla 1980 sekä Steinbyn tieteellisen työryhmän eli nk. Iuturna-ryhmän jäsenenä 1982. Myöhemmin olimme tutkijakollegoita toimiessamme suunnilleen samoina vuosina kaksi viisivuotiskautta pääaineittemme assistentteina Helsingin yliopistolla 1980- ja 90-lukuen taitteen aikoihin ja välillä peräkkäisinä kolmevuotiskausina Suomen Rooman-instituutissa, Jaakko 1986–89 ja minä 1989–92. Tämän ansiosta pidin ja tulen muistamaan Jaakkoa pitkäaikaisimpana ja läheisimpänä ystävänäni, josta tässä muistokirjoituksessa käytän etunimeä, vaikka kouluaikoinamme opimme koulumme tavoille ainakin koulussa kutsua toisiamme pääasiassa sukunimillä.

Jaakon ystävänä olen suostunut Klassillisen filologian oppiaineen arvovaltaisten tutkijakollegoitteen ja Foliumin toimituksen pyyntöön kirjoittaa tämä muistokirjoitus. Jaakon toimintaa Klassillisen filologian laitoksen assistenttina en tarkemmin tunne enkä siten ole pätevä arvioimaan, vaikka toki haluan uskoa sen olleen samalla tavoin etevyydessään erottuvaa, jollaisena itse opin Jaakon koulu- ja opiskelutoverina sekä tutkijakollegana tuntemaan. Arvostan sitä, että professori emeritus Olli Salomies on lupautunut

kirjoittamaan Jaakosta antiikintutkijana muistokirjoituksen Arctokseen, jota Jaakko aikoinaan oli toimitussihteerinä toimittamassa. Jaakon työn filologisten ja tutkimuksellisten arvioiden osalta viittaen tähän ja rajoitun tässä muistokirjoituksessa henkilökohtaisiin ja siksi väistämättä subjektiivisiin ja valikoiviin muistoihini.

Jo kouluaikoinamme muistan Jaakon tehneen minuun vaikutuksen vähäeleisen pidättyväisellä oppineisuudellaan kuuluen koko kouluajan luokkamme kolmen arvostuksella menestyneimmän oppilaan joukkoon olematta ainakaan näkyvästi nk. hikipinko, jota nimitystä tuolloin käytettiin, ja menestyen ylioppilaskirjoituksissa luokkamme parhaana ja muistaakseni luokkamme ainoana kuuden laudaturin ylioppilaana. Jälkikäteen arvioiden muistelen Jaakon hillityn oppineisuuden muistuttaneen luullakseni silloisista TV-ohjelmista oppimaamme brittiläistä tyyliä sellaisena, kun se ilman häiritsevää arroganssia on parhaimmillaan.

Kulttuurihistoriallisena kuriositeettina ja esimerkkinä jo aikoinamme osin vanhoillisena tuntemamme koulumme kyvystä joustaa tarvittaessa haluan mainita Jaakon kahden muun luokkamme kärkioppilaan kanssa muodostamansa epävirallisen triumviratin kanssa saaneen vapautuksen liikuntatuntien fyysisistä ponnistuksista ja luvan korvata ne kävelyillä Johanneksenkirkon kentän ympäri tai seuraamalla muiden voimailuja Norssin nk. punttisalin ikkunalaudalta hyväntahtoisen huvittuneina.

Jaakon läheisin luokkatoveri Kaj Kalin muisteli Jaakon uurnanlaskutilaisuudessa Jaakon pyrkineen ja päässeen Norssiin ni-

menomaisena tavoitteenaan jo varhaisteiniä opiskella latinaa ja kreikkaa ja ryhtyen muutoinkin paneutumaan antiikin kulttuuriin ja muihinkin vanhoihin kulttuureihin. Näitä harrastuksia kuvasti ensimmäinen tietämäni Jaakon julkaisu, tuolloin uudenkaisilla vahakopiokoneilla monistetussa luokkalehdessämme Monokkelissa 1970 ilmestynyt A4-sivun mittainen tuolloin vielä käytetyllä kirjoituskoneella kirjoitettu kirjaesittely ”Lobsang T. Rampa ja Kolmas silmä” (suom. 1957 englanninkielisestä alkuteoksesta vuodelta 1956). Arvio esitteli kiinnostuneen kriittisesti mystisen oloista ja maallikolle yhtä mystisen oloisesti maailmanmenestykseen nousseen tiibetiläisen laman muistelmia esitetyn teoksen, jonka kirjoittajaksi oli myöhemmin osoitettu englantilainen Cyril H. Hoskin (1910–81). Kirjailija uskoi saaneensa laman hahmon ja esoteerisiä kykyjä otsaansa puhkaistun kolmannen silmänsä avulla. Muistan luokkalehden toimittajana kummeksuneeni itselleni täysin vierasta aihetta, joka jälkikäteen arvioiden osoittaa Jaakon myöhempää tieteellistä tuotantoa hallitsevia uskontohistoriallisia intressejä. Jaakon luokkatoveri Kaj on usein muistellut, että Jaakko ei pitänyt itseään uskonnollisena, vaikka olikin jo varhain kiinnostunut uskontohistoriasta. Jälkikäteen muistan tätä myös itselleni ensimmäisenä esimerkkinä siitä, kuinka minulle tuolloin pääosin vieraiksi jääneisiin inhimillisen kulttuurin moninaisuuksiin Jaakko jo kouluaikoinaan oli ehtinyt paneutumaan.

Latinan ja kreikan opiskelun ohella Jaakko ja ystävänsä Kaj osasivat hyödyntää mahdollisuutta opiskella koulussa myös italiaa ja pääsivät ekstrovertin italianopettajansa Eila Suolahden mukana tämän kotiin tutustuen näin myös tämän puolisoon, antiikintutkijana tunnettuun Yleisen historian professori Jaakko Suolahteen (1918–87). Tämän ansiosta he osasivat hyödyntää muita osallistujia enemmän myös latinan lehtorimme Matti Ojan (1943–97) oppilailleen toukokuussa 1974 järjestämää Rooman-matkaa, jonne

Oja opiskeluaikojensa suhteilla järjesti meille oppaiksi Suomen Rooman-instituutin johtaja Henrik Liliuksen, assistentti Anne Helttulan ja Wihuri-stipendiaatti Margareta Steinbyn. Itselleni tämä matka oli käänteentekevä elämys vaikuttaen keskeisesti siihen, että seuraavana vuonna pyrin Jaakon tapaan Helsingin yliopistoon opiskelemaan ”latinaa ja Rooman kirjallisuutta”, joskin alusta lähtien opiskelin pääaineenani yleistä historiaa Jaakon suuntautuessa kreikan kirjallisuuteen.

Kouluajoja läheisemmin tutustuin Jaakoon Suomen Rooman-instituutin silloisen johtajan Margareta Steinbyn tieteellisellä kurssilla 1980 ja sen jatkona johtaman Forum Romanumin nk. Juturnan lähdeä tutkineen Iuturna-ryhmän jäsenenä, jolloin opin Jaakolta paljon myös kiinnostuksestaan italialaiseen iskelmään ja ruokakulttuuriin. Steinbyn ohjauksen ja esimerkin ansiosta uskon tämän opetuksen vaikuttaneen keskeisesti monen osallistujan suuntautumiseen tutkimustyöhön, johon Jaakko oli jo tuolloin selkeästi suuntautunut. Nykyisen kansalliskirjaston eli tuolloisen Yliopiston kirjaston henkilökunnan muistitietona olen kuullut, että Jaakon ja hänen tietääkseni läheisimmän, kolme vuotta nuoremman ja myöskin Iuturna-ryhmäämme kuuluneen opiskelutoverinsa Mika Kajavan varhainen suuntautuminen tutkimustyöhön erottui jo 1970- ja -80-lukujen taitteen vuosina heidän saapuessaan aamuisin yhdessä Yliopiston kirjastoon, että henkilökunnan piirissä nuorista herroista käytettiin luonnehdintaa ”tulevat tänne kuin professorit”.

Gresistinä Jaakko sai opetuskokemusta Kuopion pappisseminaarissa kreikan opettajana ja tieteellisestä julkaisutoiminnasta Arctoksen toimitussihteerinä. Arvelen pappisseminaarissa opettamisen vaikuttaneen siihen, että Jaakon varhainen artikkeli käsiteli Perpetuan passiota. Tämän uskon vahvistaneen hänen kiinnostustaan uskontohistoriaan, kuten erityisesti Steinbyn ohjaa-

maan ja toimittamaan Iuturna-ryhmämme tieteellisen julkaisun ensimmäiseen osaan *Lacus Iuturnae I* (1989) Jaakon (italiaksi) kirjoittama artikkeli Juturnan kultista. Itseleni opettavaisena muistan myös Jaakon artikkelin *locus amoenus* kirjallisena topoksena. Iuturna-tutkimuksiinsa liittyneenä sivutyönä Jaakko ehti jo Iuturna-ryhmän kokoamista (1982) seuraavana vuonna julkaisemaan *Arctoksessa* (1983) artikkelin kahdesta *Forum Romanum*ilta löytyneestä hänen tulkintansa mukaan dioskuureihin liittyvästä piirtokirjoituksesta. Tämä ja *Arctoksessa* 1989 julkaistu artikkeli jäivät tietääkseni Jaakon suhteellisen harvoiksi *Arctoksessa* julkaisemista artikkeleista, joita hän myöhemmin pyrki ja sai julkaistua kansainvälisesti tunnetuimmilla *forumeilla*. Jaakko erottui useista muista suomalaisista filologikollegoistaan mielestäni myös siinä, että vaikka artikkeleitaan varken tekikin paljon epigrafistakin tutkimusta, hän ei tietääkseni pyrkinyt läheisemmin kuulumaan erityisesti suomalaisten epigraafikkojen pitkään ja näkyvään epigrafiseen tutkimusperinteeseen eikä näkyvämmiin epigraafikkoina tunnettujen kollegoitensa kollektiiviin, josta usein on käytetty nimitystä ”*scuola epigrafica finlandese*”.

Uskontohistoriaan suuntautuneena tutkijana Jaakko näyttäytyi minusta suomalaisissa tutkijapiireissä tienraivaajana, jonka vaikutuksen arvelen näkyvän Jaakon työtä tunteneiden uskontohistoriasta myöhemmin kirjoittaneitten suomalaiskollegoitien tämän aihepiirin tuotannossa. Jaakon uskontohistorioitsijana kansainvälisestikin saaman maineen osoituksena pidän sitä, että hänen artikkelinsa ”*Perché il verso saturnio fu*

chiamato 'saturnio'” julkaistiin merkittävän uskontohistorioitsijan Robert Turcanin (1929–2018) juhlakirjassa 1999 ja hieman myöhemmin hän sai tehtäväkseen esitellä merkittävän uskontohistorioitsijan Ugo Bianchin (1922–1995) tuotantoa kokoavasti tarkastelevassa uskontohistorioitsijana myöskin tunnetun Giovanni Casadion toimittamassa teoksessa Bianchin ”etruskoitaalis-roomalaisia” aiheita käsitteleviä julkaisuja artikkelissaan ”*Ugo Bianchi e il mondo romano*” (2002).

2000-luvun alkuvuosina Jaakko luopui tutkimustyöstä ja tekeillä olleen artikkeliväitöskirjansa saattamisesta loppuun ja tämän myötä akateemisen uran jatkamisesta, jota ei omien sanojensa mukaan kokenut houkuttelevana. Henkilökohtaiset valinnat ja terveysongelmat olettaakseni vaikuttivat tähän. Tästä huolimatta hän säilytti itselleen tärkeät ystävyysuhteensa kollegoihinsa ja luonteenomaisen terävyytensä ja siihen liittyen oivaltavan hauskan sekä satiirisen pisteliäänkin huumorintajunsa. Jaakon ystäväniä minun muistoni ovat toki subjektiivisuudessaan jääviä, mutta tulen joka tapauksessa muistamaan Jaakkoa sukupolvemme lahjakkaimpana antiikintutkijakollegana enkä usko olevani ainoa. Viimeiseksi jääneellä tavaksemme ottamallamme ”vuosilounaalla” (KFY:n kantaravintola Kosmoksessa) vähän ennen kohtalokkaaksi osoittautunutta sairastumistaan Jaakko sanoi, ettei ollut jäänyt suremaan akateemisen uran jättämistä ja pitävänsä elämänsä onnellisena.

(Jatkuu sivulla 27.)

In memoriam Simo Knuuttila (1946–2022)

Marke Abonen

Kesäkuussa edesmennyt emeritusprofessori Simo Knuuttila teki pitkän ja erittäin ansiokkaan uran filosofian ja teologian tutkijana sekä uusien tutkijasukupolvien kasvattajana. Simo toimi Helsingin yliopiston teologisen etiikan ja uskonnonfilosofian professorina vuodesta 1981 vuoteen 2014. Vuodet 1994–2009 hän oli akatemiaprofessori ja johti tänä aikana kahta Suomen Akatemian monitieteistä huippuyksikköä. Simo oli antiikin ja keskiajan filosofian sekä systemaattisen teologian kansainvälisesti arvostettu, tuottelias ja laajasti verkostoitunut asiantuntija.

Simon akateemiset saavutukset olivat millä tahansa mittapuulla tarkasteltuna poikkeuksellisen komeat. Elokuun alussa Helsingissä toimitettu siunaustilaisuus sekä sitä seurannut muistojuhla toivat kuitenkin konkreettisesti esiin sen, että Simo muistettiin ennen muuta omintakeisesta persoonastaan, joka teki ihmisiin lähtemättömän vaikutuksen. Simon kanssa yhteistyötä tehneet tunnustavat elävästi ”simomaiset” eleet, puhetyylin ja sanavalinnat, lämpimän ironisen huumorin, työpöydän kaoottisen järjestyksen, lukuisat kahvikupilliset sekä eloiset pienet tarinat, joiden kertomista Simo rakasti. Simolla oli poikkeuksellinen kyky kiinnostua ja paneutua. Siinä missä tutkijat usein kohdatessaan puhuvat rahoituksen hankkimisesta ja julkaisujen tuottamisesta, Simo keskittyi sisältöihin. Filosofia ja teologia, joiden raja-aidat hän sujuvasti ylitti niitä suuremmin huomioimatta, olivat hänelle inhimillistä toimintaa, jotain mitä me luonnostaan pohdiskelevat ja käsittävät eläimet sovelumme tekemään.

Simo oli syntynyt Peräseinäjoella, ja etelä-pohjalaisuus oli Simolle tärkeä osa identiteettiä. Hän kuvaili mieluusti lapsuusaikansa ja kotiseutunsa ilmapiiriä sekä kertoili arkisia sattumuksia elämän varrelta. Opettajana, asiantuntijana ja johtajana Simo oli helposti lähestyttävä ja saavutuksistaan vaatimaton. Kun hän kävi pokkaamassa Gad Rausing -palkinnon Ruotsissa (2008), muistan hänen kyllä kertoneen ylpeänä, miten kruununprinsessa Victoria oli ollut tilaisuudessa hänen pöytäseuralaisensa. Tosin kruununperijä oli maanläheisyydessään tuonut Simon mieleen ”osakunnan emännän”.

Väitöskirjavaiheessa Simo työskenteli Helsingin yliopiston filosofian laitoksella, missä hän teki tiivistä yhteistyötä opettajansa Jaakko Hintikan sekä Ilkka Niiniluodon, Unto Remeksen ja Esa Saarisen kanssa, mutta Simo halusi kuulemma mieluummin professoriksi teologiseen tiedekuntaan, jossa opiskelijat osasivat kreikkaa ja latinaa. Klassillisten kielten osaamisesta Simo ei muuten tehnyt numeroa, mutta piti itsestään selvänä, että antiikin ja keskiajan tekstejä tutkittiin alkukielillä. Aristoteleen teosten suomennoshankkeen luotsaaminen oli Simon näkyvimpiä suomenkielisiä saavutuksia, ja Simo itse suomensi Gaudeamuksen kustantamaan kirjasarjaan *Nikomakhoksen etiikan* sekä *Ensimmäisen analytiikan*. Oma urani antiikin filosofian suomentajana alkoi Simon ja Juha Sihvolan tiiviissä valvonnassa, kun ryhdyin viime vuosituhannen lopussa kääntämään *Topiikkaa*. Käännösratkaisuja pohdittiin Simon työhuoneessa Aleksanterinkadulla. Olin tuolloin ja myöhemmin usein eri mieltä Simon kanssa tyyli-vahteista. Tyypillisesti Simo vastusti erottuvia ja poikkeuksellisia sanavalintoja. Samoin

hän paheksui kirjojen ja artikkelien tarpeetoman runollisia otsikoita. Asiallisuus ja selkeys oli valttia.

Simo ohjasi urallaan kymmeniä väitöskirjoja, myös minun väitöskirjani. Hän otti ohjaajan tehtävän vakavasti ja paneutuen. Hän luki tarkasti ohjattavan tuottaman tekstin, teki marginaaliin merkintöjä tunnetusti vaikeaselkoisella käsialallaan, pohdiskeli ja keskusteli. Tarvittaessa hän kirjoitti koko ongelmallisen kohdan uudelleen opiskelijan puolesta. Simo antoi ohjattavalle mieluusti käytännöllisiä työskentelyohjeita: tee vähän kerrallaan, tee joka päivä jotakin, aloita helpoimmasta päästä, kirjoita puoli sivua päivässä. Tällaiset konkreettiset neuvot ovat arvokas osa akateemista kasvatusta, etenkin kun ne tulevat paljon saavuttaneen henkilön suusta. Erikoisempiakin ohjeita Simolta saattoi saada. Minua hän esimerkiksi kehotti käymään kirkossa, mutta olemaan kuuntelematta saarnojen sisältöä. Muutaman kerran hän myös ehdotti, että opiskelisin papiksi, koska ”sakramentin pätevyys ei ole riippuvainen papin henkilökohtaisesta uskosta”.

Filosofian ja teologian historian tutkimus oli Simolle inhimillisen ajattelun tutkimista.

Hän uskoi ihmisen kykyyn ymmärtää toista ihmistä, jopa vuosituhansien takaa. Aito tutkimus vaati kuitenkin tekijältään paljon: kirkasta ajattelua, kielitaitoa, ennakkoletusten tunnistamista ja kyseenalaistamista sekä ennen muuta ”datan” sinnikästä läpikäymistä, mikä tarkoitti usein pitkiä työpäiviä. Onnekseen Simo rakasti lukemista, ja muistojuhlissa saimme kuulla, miten hän luki jopa mainoslehtiä ja syventyi saunassa Aku Ankkoihin. Antiikin ja keskiajan parhaiden ajattelijoiden teorit suvereenisti hallitseva professori kuunteli kiinnostuneena ja kertoi eteenpäin esimerkiksi raitiovuonussa kuulemiaan keskustelunpätkiä tai nuorisolta poimittuja puheenparsia; olivathan ne kaikki saman ihmisyyden ilmentymää, inhimillisten tunteiden ja kokemusten ilmaisuja.

”Kaikki löytävät lopulta perille”, Simo vakuutti, kun tuskailin väitöshankkeeni loppumetreillä. ”Luota siihen, että kaikki löytävät lopulta perille.” Simon perintö elää lukuisien julkaisujen ohella myös hänen kouluttamissaan tutkijoissa, jotka ovat perineet osansa paitsi Simon kurinalaisesta työotteesta, myös hänen omaperäisestä tyylistään tarkastella maailmaa.

Uutta kirjallisuutta

Toim. Jamie Vesterinen

Käännöskirjallisuutta

Tuomas Akvinolainen, *Enkelit ja filosofia*. Suom. Reijo Työrinoja. Gaudeamus 2021. 304 s.

Samppa Asunta (suom.) – Pekka Kivekäs (suom.) – Jorma Hannikainen – Anni Maria Laato – Jouko N. Martikainen – Tuomo Nikkola – Osmo Vatanen, *Hymnarium: Latinalais-suomalainen Hymnikirja: Hymnarium Latino-Fennicum*. Väyläkirjat 2021. 448 s.

Marcus Tullius Cicero, *Kirjeitä: vuodet valtiomiehenä*. Suom. Veli-Matti Rissanen. Gaudeamus 2021. 672 s.

Dion Prusalainen, *Onnellisuudesta*. Suom. Juhana Torkki. Otava 2022. 139 s.

Egeria, *Matka Pyhälle maalle*. Suom. Anni Maria Laato. Studia Patristica Fennica 12. Suomen patristinen seura 2021. 180 s.

Gregorius Suuri, *Evankeiumisaarnat*. Suom. Miikka E. Anttila. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 300. Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura 2022. 301 s.

Hippokrates, *Valitut teokset*. Suom. Marke Ahonen. Duodecim 2022. 336 s.

Porfyrios, *Sielullisten vahingoittamista vastaan*. Suom. Liisa Kaski. Tutkijaliitto 2022. 240 s.

Romanos Melodos, *Kontakkeja*. Suom. Damaskinos (Olkinuora) Ksenofontoslainen. Studia Patristica Fennica 15. Suomen patristinen seura 2021. 245 s.

Marcus Vitruvius Pollio, *Arkkitehtuurista*. Suom. Panu Hyppönen, Lauri Ockenström ja Aulikki Vuola. Gaudeamus 2022. Noin 560 s.

Tietokirjallisuutta

Chris L. De Wet – Maijastina Kahlos – Ville Vuolanto (eds.), *Slavery in the Late Antique World, 150–700 CE*. Cambridge University Press 2022. 359 s.

Paavo Hohti, *Bysantti: tuhat draaman vuotta*. WSOY 2021. 621 s.

Markku Kailaheimo, *Stoalaisia kummitusjuttuja ja Tuberon saviastioista*. Atrain & Nord 2022. 143 s.

Sari Kivistö, *Neo-Latin Verse Satire, ca. 1500–1800: An Ethical Approach*. Commentationes Humanarum Litterarum 142. Societas Scientiarum Fennica 2022. 293 s.

Tua Korhonen, *To the Glory that was Greece: Ideas, Ideals and Practices in Composing Humanist Greek during the Seventeenth Century*. Commentationes Humanarum Litterarum 143. Societas Scientiarum Fennica 2022 (tulossa). N. 350 s.

Christian Krötzel – Katariina Mustakallio – Miikka Tamminen (eds.), *Negotiation, Collaboration and Conflict in Ancient and Medieval Communities*. Routledge 2022. 326 s.

Ilkka Kuivalainen, *The Portrayal of Pompeian Bacchus*. Commentationes Humanarum Litterarum 140. Societas Scientiarum Fennica 2021. 285 s.

Antti Lampinen – Emilia Mataix Ferrándiz (eds.), *Seafaring and Mobility in the Late Antique Mediterranean*. Bloomsbury Academic 2022. 240 s.

Emilia Mataix Ferrándiz, *Shipwrecks, Legal Landscapes and Mediterranean Paradigms: Gone under Sea*. Mnemosyne Supplements 456. Brill 2022. 244 s.

Elina Packalén, *Musiikin mimeettisyydestä*. Basam Books 2022. 165 s.

Serafim Seppälä, *Antiikista Bysanttiin: aatehistoriallisia murroksia*. Gaudeamus 2021. 448 s.

Samuli Simelius, *Pompeian Peristyle Gardens*. Routledge 2022. 268 s.

Heikki Solin, *Da Rodolfo Pio ai Farnese: Storia di due collezioni epigrafiche urbane*. Commentationes Humanarum Litterarum 141. Societas Scientiarum Fennica 2021. 432 s.

Saana Svärd ja Joanna Töyräänvuori (toim.), *Muinaisen Lähi-idän imperiumit: kadonneiden suurvaltojen kukoistus ja tuho*. Gaudeamus 2022. 296 s.

Ilkka Syväne, *Caracalla: a Military Bibliography*. Pen & Sword 2022. 368 s.

Ilkka Syväne, *Military History of Late Rome 565–602*. Pen & Sword 2022. 352 s.

Ilkka Syväne, *Military History of Late Rome 602–641*. Pen & Sword 2022. 352 s.

Muuta

Anne Carson, *Eros, katkeransuloinen*. Suom. Tommi Nuopponen ja Aki Salmela. Poesia 2022. Noin 190 s.

Pauliina Haasjoki, *Nausikaa*. Otava 2022. 116 s.

Willy Kyrklund, *Aigaion: Matka Tabasiin*. Suom. Niko-Matti Ahti. Poesia 2022. 195 s.

Kirsikka Myllyrinne, *Maratonista Ateenaan: matka jonka halusin juosta*. Avain 2022. 220 s.

Alice Oswald, *Muistomerkki*. Suom. Tommi Nuopponen. Poesia 2022. 88 s.

Mahdollisista puutteista tai tulossa olevista kirjoista pyydetään ilmoittamaan Folium Classicumin toimitussihteerille.

Syksyllä 2021 palkitut ylioppilaat

Latina, lyhyt oppimäärä, laudatur

Essi Sofia Halunen

Tampereen klassillinen lukio

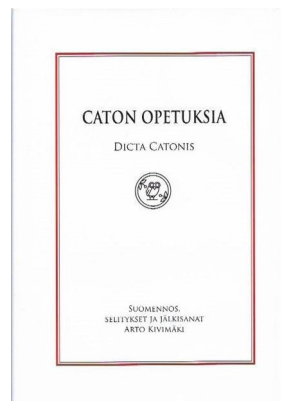
Milla Iris Miettunen

Ressun lukio

Latina, lyhyt oppimäärä, eximia

Lukas Paul Olavi Ahva

Ressun lukio

Arto Kivimäen suomentama *Caton opetuksia* on myöhäisantiikin aikana laadittu kokoelma roomalaisia elämänohjeita. Viisaudet käsittelevät asioita perhe- ja ystävyysuhteiden vaalimisesta menestykseen, vaikutusvallan käyttöön ja toimintaan julkisessa elämässä. Teosta käytettiin latinan alkeisoppikirjana yli tuhannen vuoden ajan.

Keväällä 2022 palkitut ylioppilaat

Latina, laajempi oppimäärä, laudatur

Venla Hämäläinen Kuopion klassillinen lukio

Latina, laajempi oppimäärä, eximia

Juunia Kiti Katariina Honkanen Kuopion klassillinen lukio

Latina, lyhyt oppimäärä, laudatur

Mariam Taha El-Tawil-Mabrouk Gaballa Tampereen klassillinen lukio

Alexandra Augusta Hiltunen Kalevan lukio

Välke Helka Talvikki Jolma Järvenpään lukio

Lotta Katariina Kortesalmi Tikkurilan lukio

Paavo Topias Laurila Tampereen klassillinen lukio

Anu Irinja Lindén Turun klassillinen lukio

Anna Susa Maria Sitomaniemi Oulun suomalaisen yhteiskoulun lukio

Tenho Otava Tuovinen Puolalanmäen lukio

Latina, lyhyt oppimäärä, eximia

Leo Sebastian Kulovuori Tampereen klassillinen lukio

Myrsky Santeri Leppä Helsingin aikuislukio

Menestyksestä Latinum-kokeessa

Victoria Blawat Helsingin saksalainen koulu

Sara Kivi Helsingin saksalainen koulu

Teatteria, latinaa ja kreikkaa Rantasalmella 1700–1800-lukujen taitteessa

Maarit Kaimio

Antiikin draaman käännöshanke järjesti viime vuonna 14.10.2021 Koneen Säätiön tuella kollokvion *Antiikin komediaa suomeksi ja näyttämölle*. Heli Ansio piti siellä esitelmän aiheesta *Antiikin komedian esityksperinne Suomessa*. Hän kertoi alussa kiinnostavasti teatteriesitysten alkuvaiheista, mutta jotakin siitä vielä puuttui, ja käytin silloin puheenvuoron teatteriperinteestä Rantasalmella. Kun Anneli Luhtala kesällä kysyi minulta, voisinko vähän tarkentaa silloin sanomaani, totesin ensin etten enää ollenkaan muista mitä sanoin, mutta kun tarkemmin ajattelin, niin Haapaniemen sotakoulustahan varmaan puhuin. Siihen aikaan Rantasalmella saattoi paitsi seurata teatteriesityksiä myös opiskella latinaa ja kreikkaa, ja ajattelin, että voisin tuoda esiin joitakin klassikoita kiinnostavia asioita nykyisen kotipaikkakuntani historiasta.

Rantasalmi oli 1700- ja 1800-lukujen taitteessa varsin merkittävä paikkakunta. Sen alue oli huomattavasti laajempi kuin nykyisen kunnan – siihen kuului lisäksi suurin osa nykyisistä (tai nykyisin entisistä) Heinäveden ja Kangaslammin kunnista sekä lisäksi osia Joroisista ja Enonkoskesta. Aukkaita Suur-Rantasalmella oli v. 1780 lähes 10 000 – väestötiheys oli Turku lukuun ottamatta suurimpia Suomen alueella. Samoihin aikoihin Helsingin väkiluku oli noin 3000 ja piskuisen Kuopion noin 400.

Rantasalmi oli aina ollut Ruotsi-Suomen itäisimpiä seutuja Venäjän rajan pinnassa. Olavinlinna oli rakennettu valtakunnan turvaksi 1400-luvun lopulla, mutta rajaviivan kulku ja linnan omistus vaihteli vuosisatojen aikana. Hattujen sodan jälkeisessä Turun rauhassa 1743 Savonlinna jäi Venäjän

puolelle, ja rajalinja halkoi Rantasalmen kaakkoisosan kahtia. Se ei Rantasalmea pahemmin haitannut: rajakauppa jatkui vilkkaana Saimaan vesistön hyviä vesireittejä pitkin, tullikamari sijaitsi Rantasalmella ja seurakunta toimi kuin ennenkin - rajan toisella puolella olevista kartanoista soudettiin pyhänä kirkkoon. Seudulla olikin runsaasti sekä aateliskartanoita että sotilaspuustelleja.

Haapaniemen sotakoulu: Göran Magnus Sprengtporten ja Samuel Möller

Göran Magnus Sprengtporten määrättiin Savon jääkäriyrykmentin komentajaksi v. 1775, ja hän ryhtyi oitis parantamaan yksikönsä varsin puutteellisia sotilaallisia taitoja. Hän ymmärsi, että vanhanaikainen tapa edetä taistelurintamana vihollista vastaan ei Itä-Suomen metsäisessä, mäkisessä ja vesistöjen halkomassa maastossa ole järkevää, ja ryhtyi omin varoin kouluttamaan aatelisnuorukaisia upseeristoon everstin virkatollossaan Ristiinan Brahelinnassa, kiinnittäen erityistä huomiota topografiseen koulutukseen. Hän halusi myös parantaa ratsuväen hevoscantaa ja perusti hevossiittolan Rantasalmelle. V. 1779 hän esitti kuninkaalle upseerikoulun perustamista Rantasalmelle, ja samana vuonna kuningas Kustaa III antoikin tästä määräyksen. Koulu samoin kuin hevossiittola rakennettiin Rantasalmen Haapaniemeen. Sprengtporten itse ei enää puuttunut sen toimintaan – hänen välinsä kuninkaaseen viilentyivät ja siteensä Ruotsi-Suomeen katkesivat lopullisesti 1786 hänen siirtyessään Venäjän hoviin ja armeijaan.

Haapaniemen sotakoulu (Haapaniemi krigsskola, myöhemmin Haapaniemen Kadettikoulu ja Haapaniemen Kenttämittauskoulu) oli Ruotsin valtakunnan ensimmäi-

nen (ja maavoimien ainoa) kadettikoulu. Koulu toimi Rantasalmella vuosina 1781–1819. Opetus tosin keskeytyi kahteen kertaan sotien takia, Kustaa III:n sodan aikana 1788–90 ja Suomen sodan aikana 1808–09. Erikoista on, että koulu jatkoi toimintaansa, tosin nimenomaan topografiaan keskittyneenä oppilaitoksena, myös Suomen jouduttua Venäjän valtaan. Koulurakennus paloi v. 1819, jolloin kadettikoulu siirrettiin Haminaan. Suomen itsenäistyttyä Kadettikoulu siirrettiin v. 1919 Helsinkiin.

Haapaniemen sotakoulun opettajakuntaan saatiin joukko erinomaisia opettajia, joista erityisen ansiokas oli jo Sprengtportenin Brahelinnaan palkkaama Samuel Möller. Hän toimi Haapaniemen ylimpänä valvojana parikymmentä vuotta, ja hänen laatimansa opetussuunnitelmat ja ohjesäännöt pitkälti loivat Haapaniemen hengen. Möller oli kouluttautunut sekä papiksi että myöhemmin upseeriksi, ja hänen koulunsa on loistava esimerkki valistuksen ajan uudenaikaisesta ajattelusta ja pedagogiasta. Monessa suhteessa hänen opetusperiaatteensa olivat huomattavasti aikaansa edellä. Koulun opetusaineina olivat varsinaisia upseerin tehtäviin valmistavia ammattiopintoja linnousoppi, tykistöoppi, kartanpiirustusoppi, taktiikka ja optiikka sekä näihin liittyvät harjoitusaineet ratsastus ja miekkailu. Kouluun 13–15-vuotiaina tulleilta aatelispojilta ei sisään tullessaan vaadittu muuta kuin hyvä lukutaito, jonkin verran kirjoitus- ja laskutaitoa sekä katekismuksen tuntemista, mutta Möller oli sitä mieltä, että ammattiaineiden lisäksi oli tärkeää opettaa tuleville upseereille myös yleissivistäviä aineita. Keskeisellä sijalla oli kielten opetus, ja toisin kuin muissa ylemmissä kouluissa, kuten triviaalikouluissa ja lukioissa, siihen ei kuulunut lainkaan klassisia, vaan vain moderneja kieliä. Tärkeällä sijalla olivat useimpien oppilaiden äidinkieli eli ruotsi, mutta myös suomi, jota sotaväen pääosa ja ympäröivä kansa puhui, sekä vieraista kielistä eritoten ranska, säätyläisten tärkeä kieli, mutta myös

venäjä ja saksa. Uskonnonopetus kuului kaikkien koulujen opetukseen, mutta Möller piti tärkeänä myös moraalien, logiikan, historian ja yhteiskuntaopin opetusta. Kaikki opetus oli sovittava oppilaiden luontaisia kykyjä vastaavaksi: jokaisen oli saatava erityisen perusteellista opetusta niissä aineissa, joihin hänellä oli eniten taipumusta. Kaiken opetuksen oli oltava käytännönläheistä, teorian palveltava käytännön hyötyä. Esimerkiksi historian opetuksesta Möller toteaa, että siinä ei pidä tuijottaa hallitsijoiden nimiä ja tapahtumien vuosilukuja, vaan oppia ”tutkimaan niitä vaikuttimia jotka ovat olleet ihmisten tekojen aiheuttamien olosuhteiden takana; historian tulee innostaa nuorta kunnioittamaan uskontoa, rakastamaan tieteitä ja taiteita, tuntemaan oikeanlaista intoa isänmaata kohtaan, saamaan aito käsitys hyveellisyydestä, oikeasta sankaruudesta ja niistä velvollisuuksista, jotka kuuluvat hänelle siinä palveluksessa, joka hänelle on uskottu.” Kaikkien humanististen aineiden opetuksessa Möller korostaa erityisesti kirjoittamisen eli esseiden tärkeyttä, koska pojat ”tämän kautta paljon helpommin kykenevät omaksumaan sellaisia vaikutteita, jotka johtavat sydämen kehittymiseen paremmaksi, ja samalla saavuttavat kyvyn ilmaista ajatuksiaan kauniisti ja selkeästi.”

Möllerin periaatteisiin kuului, että myös opetuksen ulkopuolinen elämä koulussa oli omiaan kehittämään nuorten moraalialia, hyviä tapoja ja lojaalisuutta. Koulussa ei juurikaan käytetty rangaistuksia, vaan annettiin kadettien itse ratkaista mahdollisten käytöspulmien seuraukset. Vapaa-ajan harrastuksina suositeltiin kaikenlaisia pelejä ja leikkejä, askartelua ja urheiluharrastuksia. Suotavaa oli, että oppilaat viettäisivät viikonloppujaan ympäristön kartanoiden perheissä –”heille oli eduksi antautua näissä seurustelemaan naisten kanssa, joiden kohteliaat ja vaatimattomat tavat parhaiten kykenevät elähdyttämään nuorisoa ja innostavat kilpailemaan miellyttämisen taidossa.” Seudulla olikin yllin kyllin kartanoita, joissa

kadetit saattoivat viikonloppuisin harjoitella näitä taitoja: Rantasalmella asui näihin aikoihin perheitä, jotka kuuluivat esim. sukuihin Aminoff, von Nandelstadh, Ehrnrooth, Kyander, Tawast ja Malm, ja naapuripitäjän Joroisten kartanoista kadeteille tutuin lienee ollut Haapaniemeä lähellä sijaitseva Frugård, jossa asusti neljä kaunista neitoa ja jonne kadetit saattoivat talvisai-kaan kiittää luistimilla yli Joroisselän jään. Seurusteluun kuului kartanoissa hyvin usein myös tanssiminen, joka oli Rantasalmella niin aatelisten kuin rahvaan rakastama seurustelumuoto.

Suosittelavaa vapaa-ajan viettoa oli Möllerin mielestä myös ”teatterikappaleiden esittäminen”. Hän kirjoittaa: ”Näyttelemine on nuorukaisille sangen hyödyllistä ja sovelias- ta ajankulua, jota ei pidä jättää huomioon ottamatta. Sen kautta harjaantuu äly ja ma- ku kulttuurin alalla, se antaa puheelle enemmän eloa ja luo käytökseen vapautta, notkeutta ja säädyllisyyttä. Jotta nuoriso saavuttaisi nämä päämäärät, on sille neuvot- tava näyteltävän kappaleen kokonaisuus ja siveellinen opetus. Nokkelat sutkaukset, hellät ja herkulliset ilmaisut, korkeat ja jalot ajatukset on huolellisesti poimittava esiin, ja ääni ja elehtiminen sovitettava niihin into- himoihin, jotka kappaleessa ilmenevät. Kun tämä kaikki kypsällä ymmärryksellä tuodaan esiin, onnistuu nuoriso leikin varjolla, ilman pienintäkään pakottamista, saamaan esityk- sestä suurimman hyödyn.” Niinpä Haapa- niemen kadettikoulun suurelle vintille oli järjestetty tilat teatteriesityksiä varten. Ylei- sönä oli paitsi koulun omaa väkeä myös opettajien perheenjäseniä ja muita seudulla asuvia tuttavii.

Esitetyistä teatterikappaleista meillä ei ole paljon tietoa, mutta ainakin siellä näyteltiin ”inför en liten, men utvald och tacksam publik med framgång” (Tigerstedt) ruotsa- laisen Carl Envallssonin kirjoittama lyyri- nen komedia *Kronofogdarne eller Slätterölet* (*Kruununvoudit eli Heinänkorjuuoluet*). Tämä

kappale oli Ruotsissa aikanaan suunnatto- man suosittu: sitä esitettiin yksinomaan Tukholmassa vuosina 1787–90 58 kertaa, yhteensä kaikkiaan 300 kertaa. Ei ollut mi- kään ihme, että Tukholmassa suositut kult- tuurivirtaukset ulottuivat Savon sydänmaille saakka: Haapaniemen koulun opettajilla oli paljon suhteita Tukholmaan, Kustaa III havitteli Mölleriä sinne pysyvään virkaan- kin, mutta Möller halusi asua Rantasalmella ja vieraili Tukholmassa vain lomillaan. Jos tämän teatterikappaleen ensiesitys siis oli Tukholmassa 1787, milloin se olisi voitu esittää Haapaniemessä? Ei varmastikaan ennen vuotta 1792, koska 1788–90 käytiin Ruotsin ja Venäjän välillä nk. Kustaan sota, jonka aikana kadettikoulun toiminta keskey- tettiin ja Haapaniemen koulurakennusta käytettiin sotasairaalana. Vuoden 1791 syk- syllä koulutoiminta Haapaniemessä alkoi jälleen – eräs pieni, mutta tasa-arvon kan- nalta merkittävä muutos säännöissä oli se, ettei oppilasvalinnassa säädyllä ollut enää mitään merkitystä. Näihin aikoihin saattoi tapahtua myös *Kruununvoudit*-näytelmän en- siesitys Rantasalmella. Mainittakoon tässä toisena esimerkkinä eurooppalaisten kult- tuurivirtausten nopeasta saapumisesta Sa- voon se, että kun Wienissä yleisö tutustui ensi kerran lähikontaktissa tanssittavaan wienervalssiin v. 1787, Rantasalmella jo v. 1800 joulukutsuissa tanssittiin katrillien li- säksi ”nägra valser”, kuten 14-vuotias Jaco- bina Munsterhjelm kertoo päiväkirjassaan.

Kruununvoudit-näytelmän tekstiä ei ole säily- nyt kokonaisuudessaan, mutta riittävän pal- jon, jotta voimme saada käsityksen millai- sesta kappaleesta oli kysymys. Alussa annea- taan näytelmän henkilöluettelo:

Isä Ambrosius, Lovisan isä, kestikievarin isäntä

Pohycarpus, paikkakunnan kruununvouti, ra- kastunut Lovisaan

Bryngel, naapuripaikkakunnan kruununvouti, hänkin rakastunut Lovisaan

Vilhelm, talonpojan poika, Lovisan mielitietty
Äiti Sigrid, Lovisan äiti
Simon, seurakunnan suntio
Malcus, seudun laamanni
Staffan, talonpoika
Jockum, talonpoika
Kaksi sotaväen kersanttia
Talonpoikaispoikia ja -tyttöjä
Viranomaisia ja kruununvoutien palvelijoita

Ensimmäisen näytöksen näyttämöä kuvataan näin: ”Teatteri esittää tonttia tai pihaa maaseudulla sijaitsevan kestikievarin edustalla, mihin seudun väki on kokoontunut viettämään heinäkorjuujuhlaa. Yhdellä sivustalla on Ambrosiuksen kestikievari kyltteineen ja seppeleineen. Samalla sivustalla ovat juoma-astiat ja saavi. Taustalla oikealla on lehtimaja. Toisella sivustalla näkyy puutarha-aitaus, jossa kasvaa korkea puu, jonka oksat ulottuvat aidan yli pihalle. Keskellä pihaa on samanlainen puu, ja näiden kahden puun väliin on kiinnitetty keinu.” Tässäpä lavasteita kadettien rakennettavaksi! Topografikoulutuksen saaneilta pojilta tällaiset valmistuivat varmaan näppärästi. Avautuvaa näkymää kuvataan edelleen seuraavasti: ”Kokoontunut väki istuu useissa erillisissä ryhmissä: jotkut pelaavat korttia, pojat vetävät kapulaa, tytöt huvittelevat pallonheitolla jne. Ensimmäinen kohta: Kaikki henkilöt paitsi kruununvoudit väkiin.”

Näytelmän avaa yhteinen laulu:

”Ack! hur lyckan trifs att bo
I våra bygder,
Vid menlös ro
Bland idoghet och dygder!
Ära, vänskap, frid och tro
I våra hyddor finnas gro.
Oss Jorden är tacksam, oss himlen är
blid...
Så flyter i oskuld och nöjen vår tid!

Ambrosius:
Och källaren och min lada

Mig tröst och lön för mödan ger;
Jag tar igen min skada,
När sommaren slut jag ser.”

Seuraavassa kohtauksessa idylli särkyä, kun kruununvouti Polycarpus väkineen ryntää paikalle ja syyttää Ambrosiusta ja kansaa laittomuuksista ja moraalittomuudesta. Suuri osa näytöksen loppua ja toinen näytös kokonaan puuttuvat, mutta jo henkilöluettelo antaa luvan arvata, että sitä täyttävät virkavallan väkivalta, kilpakosijoiden mitellöt ja kansan juonet. Lopputulema on, että kolmannessa näytöksessä Polycarpus istuu täydessä humalatilassa krouvin sisään vangittuna, toinen kruununvouti Bryngel leijuu keinuun sidottuna korkealla ilmassa, laamanni Malcus jakaa kaikille oikeutta ja Lovisa ja Vilhelm saavat toisensa ja laulavat kauniin lemmendueton kansan ylistäessä heidän rakkauttaan.

Tällainen näytelmä vastaa hyvinkin Möllerin toiveita nokkelista sutkauksista ja hellistä ja herkullisista ilmaisuista, ja moraalikin näyttää olevan kohdallaan. Olisi mielenkiintoista tietää, esittivätkö kadetit kuoro- ja laulukohtaukset laulaen vai lausuen ilman musiikkia. Yksi tämän näytelmän laulu on säilynyt vanhassa ruotsalaisessa laulukirjassa *Svenska sångboken* vuodelta 1892, kruununvouti Polycarpuksen ja kievarinisäntä Ambrosiuksen duetto ”Flickan är vacker och medel hon har”; sävelestä mainitaan vain että se on ”fransk melodi”. Muista Haapaniemessä esitetyistä näytelmistä ei ole tarkkaa tietoa; Tigerstedt mainitsee että siellä esitettiin muitakin kappaleita, joissa useimmiten oli sotainen sisältö, ”eikä niissä säästely laukauksia jopa kanuunoista.”

Haapaniemen sotakoulun teatteriharrastus oli sikäläkin huomionarvoista, että näihin aikoihin ei Suomessa ollut minkäänlaista ammattiteatteria, vaikka Ruotsin puolella teatteri oli kustavilaisaikana erittäin suosittua. Ruotsista tuli kyllä kiertäviä teatteriseureita Suomeen, ja nämä ulottivat kierroksensa myös Savoan. 1800-luvun alkupuolel-

la ruotsalaisia teatteriseurueita kierteli useina vuosina Savossa keskeisenä esityspaikkanaan Joroinen, josta ne ulottivat matkansa markkinoiden aikaan myös Mikkeliin ja Kuopioon. Joroisissa Torstilan kartanossa asui kenttäreviisori Carl Salenius ja vaimonsa Gustava, joka monien vuosien ajan järjesti heidän niin ikään omistamassaan Tuomaalan kartanossa erilaisia juhlia ja myös teatterinäytöksiä. Tuomaalan suureen saliin oli järjestetty katsojien paikat puolimpyrjän muotoon. Esitykset olivat julkisia; ellei katsojilla ollut rahaa mukana, he saattoivat maksaa *in natura* antamalla viljaa, perunoita, munia, voita tai lihaa. ”Näytöksillä oli runsas yleisö,” kertoo ruotsalainen näyttelijä Johan Roos, joka tammikuussa v. 1840 saapui Westerlundin 16-henkisen teatteriseurueen kanssa Joroisiin. ”Luoja tietää mistä he tulivat, mutta jokaisena näytäntöiltä oli varsin hyvin yleisöä. Viimeistä näytöstä juhlisti loistava ilotulitus ulkona pihalla.” Joroisissa oli varsin runsaasti ruotsinkielistä väestöä, ja kenties Rantasalmen kartanoistakin lähdettiin sinne teatteria katsomaan. Tämä kiertue tapahtui kuitenkin myöhemmin kuin tässä käsitellyt Haapaniemen teatterinäytännöt. Möllerin kadettioppilaat olivat siis suorastaan uranuurtajia Suomen, ainakin Savon, teatterihistoriassa. Näytelmäinnostus levisi myös seudun kartanoihin: ainakin Pyyvilän ullakolla kerrotaan olleen teatterinäyttämö. Haapaniemen koululle teatteriharrastus kävi lopulta kuitenkin kalliiksi: vuoden 1818 syyskuun lopussa syttynyt tulipalo tuhosi koko koulurakennuksen, ja tarinan mukaan palo sai alkunsa ullakolta, johon oli varastoitu teatterin lavasteita. Tarinan mausteena kerrotaan myös, että tulen irtipääsyn alkusyynä olisi ollut kadettien varomattomuus naapureilta varastamiensa nauriiden paistossa. Yhtä kaikki vuonna 1819 kadettien koulu siirrettiin Haminaan.

Triviaalikoulu ja kansanopetus: Johan Fredrik Hörning

Noin kymmenen vuoden aikana Rantasalmi oli opetuksen alalla sikäli täysin poikkeuksellinen maaseutukunta, että siellä oli sekä Ruotsi-Suomen valtakunnan ainoa maasotakoulu että yksi Suomen siihen aikaan seitsemästä triviaalikoulusta eli oppikoulusta. Ensimmäiset viisi triviaalikoulua perustettiin Suomeen 1640–41 kuningatar Kristiinan säädettävä valtakuntaan uuden koulujärjestyksen. Koulupaikkakuntia olivat Turku, Uusikaarlepyy (josta muutti Vaasaan), Helsinki, Pori ja Viipuri. Viimemainittu koulu siirrettiin Isonvihan aikaan ensin Savonlinnaan, sieltä Lappeenrantaan ja tämänkin kaupungin jouduttua Venäjän puolelle edelleen Mikkeliin, josta se pian siirrettiin opettajineen päivineen parempien kulkuyhteyksien varrelle Rantasalmelle v. 1748. Täällä se toimi neljäkymmentä vuotta, kunnes siirrettiin Kuopioon v. 1788.

Triviaalikoulu vastasi entistä oppikoulua sikäli että sinne voitiin siirtyä kun perusopetuksen taidot, lähinnä auttava luku- ja kirjoitustaito, oli saavutettu. Nämä taidot omaksuttiin säätyläisperheissä tavallisesti joko vanhempien tai kotiopettajan avulla; paikoin oli olemassa myös pedagogioiksi kutsuttuja alkeiskouluja tai erilaisia kirkon ylläpitämiä pitäjänkouluja. Rantasalmellekin siirrettiin Turun rauhan jälkeen Venäjälle jääneen Savonlinnan pedagogio, mutta sen elämä oli sangen kituliasta kunnes kiuhtui kokonaan. Triviaalikoulullakin oli paljon vaikeuksia: alussa sitä pidettiin käräjätalossa, josta se käräjien aikana joutui muuttamaan pois yksityistaloihin, ja varojen hankinta omaan koulutaloon, oppilaiden asuntoihin ja opettajien palkkaukseen oli hankalaa. Lopulta koulutalo saatiin aikaan kirkonkylän keskusta Jumikkalan kartanon maille. Kuntalaisten nihkeys raha-asioissa johtui osittain siitä, että suuri osa oppilaista ei ollut rantasalmelaisia, vaan tuli laajemmalti Savon alueelta: lähinnä säätyläisten –

pappien, virkamiesten ja alempien upseerien – poikia sekä muutamia käsityöläisten poikia; talonpoikien poikia ei juurikaan tässä koulussa käynyt. Oppilaiden määrä ei ollut suuren suuri, vaan liikkui vuosittain yleensä parinkymmenen paikkeilla. Sen sijaan jonkinlaista menestystä opin saralla kuvastaa tieto, että Rantasalmen triviaalikoulusta jatkoi opintojaan Porvoon kymnaasissa huomattavan paljon enemmän oppilaita kuin muista triviaalikouluista. Porvoon kymnaasi eli lukio oli silloin maan ainoa, ja sen käyneet pojat saattoivat kirjoitautua ylioppilaiksi maan ainoaan yliopistoon Turkuun. Tosin Turun triviaalikoulun oppilaat saattoivat kirjoittautua suoraan yliopistoon.

Triviaalikoulun tarkoituksena oli antaa pojille valmiuksia lähinnä pappisuralle, ja sen takia opetuksen keskeisinä aineina olivat latinan ja kreikan kieli sekä jumaluusoppi. Jonkin verran opetettiin myös logiikkaa eli filosofian alkeita sekä retoriikkaa. Yleissivistäviä aineita olivat historia, maantiede, matematiikka ja laulu. Opetus oli ruotsinkielistä, mutta ruotsin sisälukua ja kirjoitusta myös opetettiin, koska osa oppilaista oli kuitenkin suomenkielisestä väestöstä. Pojat tulivat kouluun 9–12 vuoden ikäisinä, pappiston pojat hyvän kotikoulutuksen ansiosta usein vasta 12–15-vuotiaina koulun ylempään osastoon, jolloin he saattoivat nopeasti edetä Porvoon kymnaasiin.

Sekä latinan että kreikan opetuksessa oli varsinkin alemmalla asteella keskeistä kieliopin opetus, jossa tärkeiksi asioiksi mainittiin erityisesti *declinatio*, *conjugatio*, *resolutio* ja *formatio temporum* sekä retoriikan alalle kuuluvat *dictiones figuratae*. Kielioppina käytettiin latinassa Strelingin ja Cellariuksen kielioppia, kreikassa Gezeliuksen kielioppia. Opetukseen kuului myös erilaisia kirjoitusharjoituksia, *exercitia stilii*: nuoremmat kirjoittivat *exercitationes syntacticae*, käänsivät ruotsiksi puheita Curtiuksen historiateoksesta ja opiskelivat teosta *Langii Colloquia* tai *Corderi*

Colloquia selectiora. Viimeksi mainittu teos oli ranskalaisen Mathurin Cordier'in jo 1500-luvulla laatima ja vuosisatoja kaikkialla Euroopassa käytetty harjoituskirja. Esimerkkinä sen eloisista dialogeista olkoon seuraava, jossa keskustelevat pojat Conradus ja Daniel: ”*C. Quid agis? D. Repeto mecum. C. Quid repetis? D. Praescriptum hodiernum Praeceptoris. C. Tenesne memoria? D. Sic opinor. C. Repe-temus una: sic uterque nostrum rectius pronuntiabit eorum Praeceptore. D. Tu igitur incipe, qui me provocasti. C. Age attentus esto: me ne sines aberrare. D. Sum promptior ad audiendum quam tu ad pronuntiandum.*”

Edistyneempien ryhmissä tutustuttiin latinalaisiin auktoreihin, joista luetuimpia olivat Cornelius Nepos ja Curtius Rufus. Vanhemmat oppilaat saivat myös stilistisinä harjoituksina jäljitellä (”imitera”) Cornelius-ta tai tutustua perusteellisesti (”vanera”) tähän auktoriin. Cornelius Nepoksen *Kuuluisien miesten elämäkertoja* kuului oppikoulun latinanopetukseen myös omassa koulussani, mutta Curtius Rufuksen suosio ei 1800-luvulta näytä kouluopetuksessa jatkuneen. Rantasalmella tämän historioitsijan teos *Makedonialaisen Aleksanteri Suuren historia* näyttää olleen ylemmän latinanopetuksen suosituin teos. Vuoden 1769 vuosikertomuksen mukaan ylemmällä luokalla luettiin Curtiuksen teoksesta kahdeksan ensimmäistä kirjaa (eli kirjat 3–10, koska kahta ensimmäistä ei ole säilynyt) ja seuraavista kirjoista (11–12) ainoastaan puheet. Ilmeisesti juuri Curtiuksen puheita pidettiin erityisesti tutkimisen arvoisina, koska ruotsiksi käännettiin koulussa ”varsinkin kauniimpia puheita, joita kotona oli katsottu” (ilmeisesti edeltä käsin ennen lukutuntia). Kolmas historioitsija, jota Rantasalmella luettiin, oli Justinus, jonka teosta *Epitome historiarum Trogi Pompeii* käytiin läpi samaisena vuonna toisen kirjan loppuun asti. Historioitsijoiden lisäksi luettiin paljon Ciceroa: v. 1782 luettiin iltapäivän oppitunneilla aina vuoro-tellen mainittuja historiankirjoittajia ja Ciceron kirjoitettuja. V. 1785 omistauduttiin ylem-

mällä luokalla kunnolla Cicerolle ja luettiin *De officiis*, *De senectute*, *De amicitia* ja *Somnium Scipionis*. Jos vertaamme näitä tietoja muutamien Savon seudun kartanoiden omaisuusluetteloihin, voimme havaita, että Södervikin kartanon hyllyssä oli *Cornelius Nepos* ja *Cicoris Officice* sekä *Latinsk och Svensk ordbok*, Halolassa *Cornelius Nepos* ja *Ciceronis Epistolae* sekä Schenbergin *Latinsket lexicon*, Bomilassa *Ciceronis de Officies*, Lindblomin *Latinska och Svenska Lexicon* sekä Sjögrenin *Latinska Grammatik* – nämä kaikki selviä merkkejä siitä että talon nuorukaiset olivat käyneet Rantasalmen triviaalikoulua. Yllättävästi sen sijaan Moision kartanon kirjahyllystä löytyy *Anaixeons songer* – Anakreonia ei taatusti triviaalikoulussa opetettu, enempää kuin muutamaakaan runoutta.

Kreikan kielen lukemisto rajoittui triviaalikoulussa luonnollisesti Uuteen testamenttiin. Vuosikertomusten ”*explicatio novi testamenti graeci*” viittaa lukutunteihin, joilla käytiin läpi systemaattisesti kreikankielisen Uuden testamentin tekstejä, varmaankin ennen kaikkea evankeliumeja. Lisäksi lauantaisin, kun tavalliset lukutunnit olivat loppuneet, käännettiin ja selitettiin kreikasta seuraavan pyhäpäivän evankeliumiteksti, *pericopa evangelica*.

Aika, jonka pojat viettivät triviaalikoulussa, vaihteli suuresti samoin kuin heidän menestyksensä opintiellä. Talonpoikaista syntyperää oleva iisalmelaisen torpparin poika Anders Johan Brofeldt – Juhani Ahon tunnettu Brofeldt-sukua – tuli 14-vuotiaana Rantasalmen kouluun, siirtyi neljän vuoden kuluttua Porvoon kymnaasiin, kirjattiin kahden vuoden kuluttua Turun yliopistoon, vihittiin neljän vuoden kuluttua papiksi ja päätyi lopulta Nilsiä kirkkoherraksi. Rantasalmen lukkarin poika Georg Johan Philippaeus kävi triviaalikoulua 11 vuotta, ja tämä riitti takaamaan hänelle isänsä viran. Gustaf Calling taas kävi triviaalikoulua seitsemän vuotta pääsemättä koskaan alemmää luokkaa pitemmälle ja antautui sotilasuralle.

Yksi Rantasalmen triviaalikoulun loistavimmista oppilaista oli Johan Fredrik Hörning, mutta hänen koulu-uransa oli monin tavoin poikkeuksellinen. Hän oli syntyjään kaavilaisen suutarin poika ja osoitti ilmeisesti pitäjänkoulun alkeisopetusta saadessaan erikoista lahjakkuutta, koska hän 19-vuotiaasta asti toimi Nilsiä kirkon pitäjänkoulun koulumestarina, samalla kun hoiti lukkarin virkaa. Hän janoi kuitenkin korkeampaa opetusta ja kirjoittautui Rantasalmen triviaalikoulun oppilaaksi 1774 – siis 22-vuotiaana! Rahan puute esti häntä kuitenkin jatkamasta varsinaista koulunkäyntiä triviaalikoulussa, ja hän otti hoitaakseen Rantasalmen lasten alkeisopetuksen toimien ensin koulumestarin apulaisena, sitten koulumestarina Rantasalmella ja myöhemmin myös Juvalla ja Sulkavalla. Hän näyttää olleen poikkeuksellisen kyvykäs sekä pedagogina että organisaattorina. Lukemisen opetuksessa hän hylkäsi vanhastaan käytössä olleen menetelmän, jossa opeteltiin lukemaan toistamalla järjestyksessä sanassa esiintyvät kirjaimet, ja otti käytäntöön uuden, äänteisiiin ja tavuihin perustuvan lukemisen. Hän korosti myös tyttöjen opetuksen tärkeyttä, eikä hänen koulussaan käytetty juuri ollenkaan ruumiillista rangaistusta. Silloisen Rantasalmen kirkkoherran Johan Henrik Cygnaeuksen kanssa hän organisoii Rantasalmen alkeisopetuksen niin, että kiertokoulua saatettiin apulaisten johdolla pitää samaan aikaan useammassa kylässä yhtä aikaa. Näin hän kykeni opettamaan lukutaidon vuosittain noin 300 lapselle, jotka ensin saivat tutustua aapiseen ja sitten opetella lukemaan katekismusta ja virsikirjaa. Iltapäivätunneilla harjoiteltiin läksyjä, mutta opeteltiin myös kirjoitustaitoa ja jonkin verran ”yleisiä aineita”, kuten historiaa. Etevät oppilaat saattoivat saada myös yksityisopetusta yli tavallisen määrän. Vuonna 1796 pitäjänkoulun joulukuisessa tutkinnossa pastori P. G. Orraeus totesi, että nuorukainen O. E. Lille ja Hörningin oma tytär Maria Kristina olivat molemmat erinomaisesti edistyneet kristinopissa, kirjoituksessa ja

laskennossa ja omaksuneet jonkin verran taitoa myös historiassa ja latinan kielessä. Eipä ihme, että naapuripitäjät Juva, Sulkava, Heinävesi, Kerimäki ja Pieksämäkikin halusivat Hörningin järjestämään kouluolojaan. Hän piti tarkkaa kirjaa oppilaistaan ja laski, että 35 vuoden aikana hänellä oli ollut yhteensä noin 12000 oppilasta.

Vaikka Hörning ei ollutkaan enää triviaaliskoulun oppilas, hän kaikkein päätellen pysyi itseksensä jatkamaan opintojaan, sillä 42-vuotiaana v. 1794 hänet kirjattiin ylioppilaana Turun yliopistoon Porvoon piispan Zachris Cygnaeuksen erikoissuosituksella, ja seuraavan vuoden alussa hän jo sai pappisvihkimyksen Porvoon hiippakunnassa. Myöhemmällä iällään hän toimikin pappina useissa Savon seurakunnissa ja oli ilmeisen hyvä saarnamies. Kerran piispantarkastukseen liittyvässä jumalanpalveluksessa sai viranhaltijana toiminut pappi pahoinvointikohtauksen, jolloin Hörning astui *ex tempore* saarnastuoliin ja piti sellaisen saarnan, että piispa Cygnaeus totesi, että mitään elämässään hän ei ole joutunut vähempää katumaan kuin sitä että päästi Hörningin papiksi.

Koko elämänsä ajan Hörning oli erityisen mieltynyt latinan kieleen, tuohon ”oppineiden kieleen”. Niin kuin edellä mainitsin,

hän opetti sitä myös tyttärelleen Maria Kristiinalle niin hyvin että tämä saattoi toimia hänen apulaisenaan koulussa. Vähemmän menestystä Hörning saavutti, kun hän yritti saattaa myös toisen vaimonsa Loviisan latinan opintojen tielle. Kerrotaan että kerran Hörningin ollessa matkoilla pitäjällä vaimo järjesti miehelleen ansan: hän irrotti kotona huoneesta muutamia lattialankkuja ja kiinnitti ne sitten näköjään paikoilleen niin, että kun mies saapui kotiin, hän vajosi lattian läpi kellariin. Sieltä Loviisa ei päästänyt häntä pois ennen kuin hän oli luvannut että latinan opiskelu loppuu tähän.

Rantasalmen myöhemmästä oppihistoriasta mainittakoon, että kunta v. 1948 sai luvan yhteiskoulun ja myöhemmin samana vuonna kunnallisen kokeilukeskikoulun perustamiseen, jona koulu jatkoi vuodet 1953–75 aina peruskoulu-uudistukseen saakka. Lukio perustettiin paikkakunnalle v. 1962 ja on juuri tämän vuoden syyskuussa viettänyt 60-vuotisjuhlaansa. Latinaa ei Rantasalmen koulussa enää voi lukea, mutta teatteritoiminta on sitä vilkkaampaa. Lukiossa on musiikkiteatterilinja, joka vetää oppilaita muualtakin ympäristöstä ja jonka vuosittaiset musikaaliesitykset paikkakunnan omassa Teatterisali Tornadossa ovat todella upeita!

Nuoren tytön ompelutyönään tekemä kuva Haapaniemen sotakoulusta.

Turun Akatemian promootio vuodelta 1643

Anneli Luhtala

Turun Akatemian ensimmäinen promootio järjestettiin filosofisessa tiedekunnassa 4.5.1643, jossa annettiin kaikille opiskelijoille välttämätön tieteellinen yleissivistys. Kyseessä oli maisteripromootio, kuten varhaisista promootioista useimmat olivat, ja promovoitavia oli kymmenen. Maisterinarvo saatiin juuri promootiossa eli maisterivihkiäisissä, ja jo varhain tavaksi muodostui, että promootioita järjestettiin joka 3. vuosi. Maisteriksi vihittävältä vaadittiin tutkinnon suorittamisen lisäksi elämäntapojen nuhteettomuutta, ja ensimmäisessä promootiossa maisterinarvo evättiinkin Turun koulun rehtorilta Marcus Paulilta ”koska hän oli hiukan suhdaton elämässään ja taivoissaan”.

Promootion alkuvalmisteluihin kuului, että dekaani (matematiikan professori Simon Kexlerus) anoi kirjallisesti suostumusta kansleri Pietari Brahelta promootion järjestämiseksi. Kun lupa oli myönnetty, koontui tiedekunta nimittämään promovendien joukosta primukseksi opinnoissaan ansioituneimman. Vuonna 1643 se oli uusmaalainen filosofian apuopettaja Samuel Hartman, Turun koulun rehtori vuodesta 1640 ja myöhemmin kaunopuheisuuden professori vuodesta 1646.

Primuksen valitseminen tapahtuu periaatteessa edelleen samalla periaatteella, mutta alun perin arvojärjestys koski myös muiden promovoitavien järjestystä juhlakulkueessa. Tästä käytännöstä jouduttiin pian luopumaan, koska se herätti liikaa mielihäpeää. Kansleri Pietari Brahe ehdottikin sen vuoksi, että primusta ja ultimusta lukuun ottamatta muiden promovendien paikat oli määrättävä arvalla. Paljon myöhemmin siirryttiin nyt käytännössä olevaan sukunimien mukaiseen aakkosjärjestykseen. Promootto-

rina toimi aluksi v. 1626 statuuttien mukaan filosofisen tiedekunnan dekaani, myöhemmin kukin sen professoreista ikäjärjestyksessä omalla vuorollaan kuten nykyäänkin.

Promootioihin varsinaisiin kutsuvieraisiin kuuluivat Akatemian kanslerit sekä virkailijakunta, hovioikeuden presidentti, maaherrat, katedraalikoulun rehtori sekä kaupungin ensimmäinen pormestari. Promootiorunosta voi päätellä, että vuoden 1643 promootiossa oli mukana myös hovioikeuden varapresidentti ja asessoreita sekä muitakin papiston ja kaupungin edustajia. Kukin kandidaatti sai kutsua mukaan yhden tuttavansa, mutta ainakin varhaisimpina aikoina vastustus oli voimakasta naisten osallistumiselle juhlallisuuksiin.

Juhlallisuudet alkoivat juhlakulkueella, joka alkoi promoottorin talosta päättyen juhlahuoneeseen. Sen perällä oli promoottorille varattu kateederi, jonka edessä kandidaateille toinen eli Parnasso. Vieraat saapuivat musiikin säestämänä, jota esittivät ylioppilaat Akatemian director cantuksen johdolla, ja musiikkia seurasi puheiden sarja. Ensimmäisenä puhui promoottori, jonka jälkeen apulaisopettaja esitti primukselle kysymyksen. Sen jälkeen promoottori kääntyi varakanslerin puoleen anoen häneltä lupaa nimittää promovoitavat kandidaatit maistereiksi, ja vastauksen saatuaan promoottori lausui kiitossanat. Nyt promovendit saivat vanna heille sanellun maisterivalan. Valakaavakkeita on säilynyt vuosien 1626 ja 1655 statuuteista.

Valassa vannottiin uskollisuutta Augsburgin vuoden 1530 uskontunnustukselle ja Uppsalan yliopiston päätöksille, lailliselle esivalalle ja kuningattarelle sekä elinikäistä kunnioitusta pappissäädylle, piisparakanslerille, yliopiston rehtorille, dekaa-

nille ja professoreille. Edelleen vannottiin Akatemialle kunniaksi olevaa vaatimatonta, arvokasta ja hurskasta elämäntapaa ja toimintaa, opetuksen oikeellisuutta, tarkkuutta ja hyödyllisyyttä välttämällä häpeällisyyden, kevytmielisyyden, viisastelun ja hyödyttömyyksien paheita.

Tämän jälkeen promoottori julisti kandidaatit kolminaisuuden nimissä maistereiksi ja ojensi jokaiselle arvon merkit tervehdysrunon kera. Maisteriarvon merkkejä olivat kirja, sepele ja sormus. Kirja, jonka maisterit yhtä aikaa sulkivat, mahdollisesti symboloi sitä, että oppi oli riittävä. Tämä arvo-merkki oli käytössä 1830-luvulle saakka. Purppuran punainen päähine, *pileus*, taas oli vapauden ja itsenäisyyden tunnus, ja siihen kiinnitettiin metallinen, ikuisesti kestävä sepele, jonka laakerisepele syrjäytti jossain vaiheessa. Kultainen sormus oli kestävyden ja sitoutumisen symboli, joka ainakin toisinaan yhdistettiin myös tiedon kehään, ensyklopediaan. Akatemian ruotsalaisyntyisellä professorilla Mikael Wexioniuksella (aateloituna Gyldenstolpe) on ilmaus: *annuli hi sive circuli encyclopaediam, quae*

disciplinarum quendam orbem constituit, denotare videantur. Tieteiden kehä tarkoittanee kaiken kattavia yleissivistäviä opinaloja, jotka tunnetaan antiikista lähtien nimellä *Artes Liberales*, ja jotka vakiinnutettiin jo myöhäsan-tiikissa kristityille sopivaksi sekulaarin opineisuuden ohjelmaksi.

Juhlinnassa seurasi jumalanpalvelus ja pidot, jossa tarjoiltiin runsaat ruokalajit viinin ja oluen kera, ja asiaan kuuluivat myös musiikki, puheet, runot ja laulut. Promovoitujen kiitosrunon esitti Samuel Hartman, ja se on säilynyt meille. Esitin tämän elegiamital-la laaditun latinankielisen runon Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan promootiossa 27.5.2022, ja olen suomentanut sen yhteistyössä Antti Ijäksen kanssa julkaistavaksi matriikkelissa.

Tämä artikkeli perustuu hyvin suoraan Toini Melanderin artikkeliin ”Promotioista Turun vanhassa akatemiassa” (*Turun historiallinen arkisto* 2, s. 209–258, 1927, ja Matti Klingenin teokseen *Helsingin yliopisto 1640–1990. Kuninkaallinen Turun Akatemia 1640–1808*, 1987).

Artes liberales

Tämän numeron kannessa näkyvä kuva seitsemästä vapaasta taidosta (*artes liberrales*) pohjautuu elsassilaisen nunnan Herrad Landsbergilaisen (n. 1130–1195) kokoamaan käsin kirjoitettuun ensyklopediaan *Hortus deliciarum*. Alkuperäinen käsikirjoitus paloi Saksan–Ranskan sodan aikana vuonna 1870, mutta Christian Moritz Engelhardt julkaisi valikoiman kopioita käsikirjoituksen kuvituksesta vuonna 1818.

Keskellä istuu *Philosophia* ja hänen allaan Sokrates ja Platon. Ympäriällä ovat ylhäältä myötäpäivään *Grammatica*, *Rethorica*, *Dialetica*, *Musica*, *Arithmetica*, *Geometria* ja *Astronomia*. Alla istuvat miehet, runoilijat ja tietäjät (*poete vel magi*), saavat oppinsa epäpuhtaalta hengeltä (*spiritu immundo*).

A. I.

Vegetiuksen miekkailuoppien jälkivaikutus

Antti Ijäs

Publius Vegetius Renatus oli luultavasti keisari Theodosius Suuren hovissa toiminut virkamies, mahdollisesti tallimestari, jonka työnkuvaan kuului hevosten hankinta ja kasvatusta. 300-luvun lopulla hän kokosi yksityiskohtaisimman säilyneen kuvauksen roomalaisesta sotalaitoksesta, *Epitoma rei militaris*. Teos jakaantuu neljään osaan, joista ensimmäinen käsittelee sotilaiden valintaa ja koulutusta, toinen entisaikojen sotilasorganisaatiota, kolmas maasodan taktiikkaa ja neljäs piiritys- ja merisodankäyntiä. Lähteikseen Vegetius mainitsee Cato Vanhemman, Cornelius Celsuksen, Frontinuksen ja Tarrutenius Paternuksen, sekä keisari Augustuksen ja Hadrianuksen asetukset.

Vaikka Vegetiuksen *Epitoma* käsittelee ensisijaisesti taktisia ja hallinnollisia kysymyksiä, liittyy muutama kohta suoraan yksittäisen taistelijan taistelutekniikkaan. Ensimmäinen näistä (1.12) koskee sitä, miten miekan käyttö on koulutettava:

Praeterea non caesim sed punctim ferire discebant. Nam caesim pugnantibus non solum facile vicere sed etiam derisere Romani. Caesa enim, quovis impetu veniat, non frequenter interficit, cum et armis vitalia defendatur et ossibus; at contra puncta duas uncias adacta mortalis est; necesse est enim et vitalia penetret quicquid immergitur. Deinde, dum caesa infertur, brachium dextrum latusque nudatur; puncta autem tecto corpore infertur et adversarium sauciat antequam videat.

(‘Lisäksi he oppivat pistämään lyömisen sijaan. Roomalaiset nimittäin voittivat helposti sellaiset, jotka taistelivat lyönneillä, ja pilkkasivat heitä. Vaikka lyönti nimittäin tehtäisiin kuinka kovaa tahansa, on se harvoin tappava, sillä elimiä suojaavat sekä varusteet että luut, kun taas pelkästään kaksi tuumaa syvä pisto on kuolettava, sillä se välttämättä puhkaisee elintärkeitä elimiä,

minne ikinä osuukin. Lisäksi lyöntiä suoritettaessa oikea käsi ja kylki ovat paljaana, kun taas pisto suoritetaan keho suojattuna, ja se haavoittaa vastustajaa ennen kuin hän havaitsee sitä.’)

Toinen, vähemmän tunnettu ote liittyy jalkojen asentoon (1.20):

Sciendum praeterea, cum missilibus agitur, sinistros pedes in ante milites habere debere; ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est. Sed cum ad pila, ut appellant, venit et manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros pedes in ante milites habere debent, ut et latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere et proximior dextra sit, quae plagam possit inferre.

(‘Lisäksi on tiedettävä, että heittäessään sotilaiden on pidettävä vasen jalka edessä, jotta heittokeihään isku on voimakkaampi. Mutta kun tullaan keihäisiin, kuten sanotaan, ja taistellaan käsikähmässä miekoin, silloin sotilaiden on asetettava oikea jalka eteen, jotta heidän kylkensä on kauempana vihollisesta, ettei se haavoittuisi, ja jotta lähempänä on oikea käsi, jolla voidaan iskeä.’)

Vegetius mainitsee myös, että sotilaiden on opittava iskiessään syöksymään eteenpäin ja palaamaan takaisin (2.23), mutta tarkempia jalkatyön yksityiskohtia hän ei valitettavasti käsittele.

Vegetius tuo siis esille kaksi miekkailutekniikkaan liittyvää seikkaa: miekkaa on käytettävä pistämiseen, ja oikean eli asekauden puolen on oltava edessä. Nämä kuulostavat näin muotoiltuina suorastaan nykyaikaisilta näkemyksiltä, mutta mikään ei anna aiheutta olettaa, että muinaisten roomalaisten miekan käyttö olisi muistuttanut uuden ajan pistomiekkailua.

Vegetiuksen teosta kyllä luettiin sodan-
käynnin oppikirjana pitkälle uudelle ajalle
saakka, mutta miekkailun osalta hän ei ollut
mikään yleisesti tunnustettu auktoriteetti.
Epitoma on kuitenkin paremman puutteessa
ainoa teos, jota voidaan pitää antiikkisena
esikuvana miekkailukirjallisuudelle. Tämä
näky myös siinä, että edellä käsiteltäviä koh-
tia on luettu, ja niiden vaikutus on nähtävissä
keskiaikaisessa kirjallisuudessa varhais-
impiin miekkailuoppaisiin asti. Käsitellen
seuraavaksi muutamaa tällaista tapausta.

Vegetiuksen pisto
kuvattuna 1300-
luvulla tuotetun
käsikirjoituksen
initiaalissa. (Kuva:
gallica.bnf.fr / BnF,
Smith-Lesouëf 13,
f. 6v.)

Varhaiskeskiajalla, 800-luvun alkupuoliskol-
la vaikuttanut benediktiinimunkki ja Main-
zin arkkipiispa Rabanus Maurus (n. 780–
856) kirjoitti kirjeen kuningas Lothar II:lle.
Kirje sisälsi kaksi erillistä kirjallista teosta:
sielua käsittelevän esseen otsikolla *De anima*
ja tiivistelmän Vegetiuksen *Epitomasta*. Var-
sinainen kirje ja *De anima* löytyvät lähdejul-
kaisuista,¹ mutta hänen Vegetius-
tiivistelmänsä löytyi vasta 1800-luvun puo-
livälissä eräästä 1200-luvulla kopioidusta
käsikirjoituksesta (Trier, Bistumsarchiv,
Abt. 95, 133v, f. 25v–29r). Rabanus Mau-
ruksen tiivistelmästä löytyy ainoastaan pis-
toa käsittelevä kohta. Teksti on melko suo-
raviivainen mukaelma Vegetiuksen tekstistä
mutta sisältää seuraavan, kiinnostavan
huomion:

*Punctio etiam toto nisu corporis infertur, caesio
nero elaeuatione solius dexteræ fit et latus ferientis
denudat inimicoque ad perfodiendum patescit.*

(‘Lisäksi pisto tapahtuu koko kehon voi-
malla, kun taas lyönti suoritetaan pelkästään
nostamalla oikeaa kättä, mikä myös paljas-
taa lyöjän kyljen vihollisen pistolle.’)

Vegetius toteaa vastaavassa kohdassa vain
sen, että lyönti, johon siis liittyy käden nos-
taminen lyöntiasentoon, paljastaa oikean
kyljen. Rabanuksen tekstissä on siis mukana
täysin uusi tekninen yksityiskohta piston ja
löynnin voimantuotosta, mikä ei ole selitet-
tävässä pelkästään Vegetiuksen tekstin vir-
heellisenä kopiointina. Ajatus näyttää ole-
van se, että pistossa on mukana koko ke-
hon ojentuminen, kun taas lyönti tapahtuu
pelkästään kädellä.

Seuraava tapaus löytyy sydänkeskialta.
Sigebert Gembloux’lainen (n. 1030–1112),
Rabanus Mauruksen tapaan benediktiin-
nimunkki, kirjoitti tuolloin oman versionsa
Theban legioonan pyhimystarusta. Legen-
dan mukaan 300-luvun taitteessa kristittyjen
vainoista tunnetun Diocletianuksen keisari-
toveri Maximianus (hallitsi 286–305) käski
kristityistä muodostetun Theban legioonan
Galliaan tukahduttamaan kapinaa. Kun le-
gioona kieltäytyi uhraamasta pakanajumalil-
le ja teurastamasta kapinallisia, keisari ran-
kaisi legioonaa ensin desimaatiolla, lopulta
teloittamalla sen jokaisen jäsenen, mukaan
lukien legioonan komentajan, joka tunne-
taan pyhänä Maurituksena. Tehdäkseen
tarinasta entistä eppisemmän Sigebert lisä-
si teokseensa kaikenlaisia historiallisia ja
poliittisia yksityiskohtia, mutta mielenkiin-
toisinta tässä yhteydessä on tietysti se, mitä
hän katsoi tarpeelliseksi kertoa legioonan
koulutuksesta. Aiheeseen liittyvät seuraavat
neljä säettä (1.281–4):

*Raro solent caesim, sepissime caedere punctim;
hoc sibi plus tutum plus hostibus est odiosum.
Utentes telo stant protento pede laeuo;
cum uibrant gladium, uideas protendere dextrum*

(‘He harvoin lyövät, yleensä he pistävät;
tämä on heille turvallisempaa ja ikävämpää
vihollisille. Käyttäessään heittokeihäitä he

¹ PL 110: 1109–20 (*De anima*) ja MGH epp. 5: 514–15 (kirje).

seisovat vasen jalka edessä; kun he heiluttavat miekkoja, näet heidän asettavan oikean jalan eteen.)

Alkutekstin yksittäiset sanavalinnat ovat tietysti eepisen tyylin ja runomitan vaatimusten sanelemia. Huomionarvoista on, että Sigebert on tuonut yhteen Vegetiuksen mainitsemia teknisiä yksityiskohtia koskien sekä miekan käyttötapaa että jalkojen asentoa. Sigebert on siis oikeastaan ottanut ensimmäisen askeleen Vegetiuksen *Epitoman* sisältämän miekkailuopin kokoamiseksi, vaikka tässä yhteydessä kyse on lähinnä kirjallisesta tehokeinosta.

Kolmas tapaus on 1200-luvun lopulla laadittu ruhtinaspeili, Aegidius Roomalaisen (n. 1242–1316) *De regimine principum*. Aegidius oli augustinolaismunkki ja Bourgesin arkkipiispa, ja hän laati teoksensa Ranskan Filip IV:lle. Kuten Rabanus Maurus ennen häntä, liitti Aegidius teokseensa omin sanoin muotoilemiaan otteita Vegetiuksen *Epitomasta*. Kummallekin aiheelle, pistämiselle ja jalkatyölle, on omistettu oma lukunsa. Aegidiuksen lähestymistapa on huomattavasti hänen edeltäjiään analyysisempi. Pistämisestä hän kirjoittaa seuraavasti (3.3.13):

Possumus autem quinque vijs ostendere, quod deridendi sunt percutientes caesim, et eligibilius est percutere punctim. Prima sumitur ex prohibitione armorum. Secunda ex resistantia ossium. Tertia ex prouidentia vulnerum. Quarta ex fatigatione membrorum. Quinta ex detectione percutientum.

(’Voimme osoittaa viidellä tavalla, että on naurettavaa lyödä terällä ja suositeltavampaa pistää kärjellä. Ensimmäinen peruste on varusteiden tuoma suoja. Toinen luiden suoja. Kolmas iskujen näkyminen ennalta. Neljäs jäsenten väsyminen. Viides lyöjän paljastuminen.’)

Neljäs peruste, lyöntien väsyttävyyys, ei vaikuta ensisilmäyksellä olevan peräisin Vegetiukselta. Aegidius kuitenkin johtaa tämän

ajatuksen Vegetiuksen maininnasta, että lyönti ei välttämättä tapa, vaikka olisi kuinka vahva. Hän siis tulkitsee, että lyönnit väsyttävät enemmän kuin ’kohtuullisella voimalla’ tehdyt pistot, joten pistämään koulutetut sotilaat ovat vähemmän alttiita karkaamaan väsymyksen vuoksi.

Jalkatyötä käsittelevässä luvussa Aegidius selittää, että heittokeihäitä heitettäessä on ensin laitettava vasen jalka eteen ja sitten heitossa ojennettava itsensä oikealla jalalla. Hän perustelee tämän niin, että kehon oikea puoli on parempi liikkumaan, kun taas vasen on parempi pysymään paikallaan, joten vasen siis toimii tukipisteinä oikean liikkuesssa. Taisteltaessa miekoin tulee kuitenkin pitää oikeaa jalkaa edessä ja vasenta takana. Syyn Aegidius johtaa samasta periaatteesta kuin edellä: oikea puoli kykenee helpommin liikkumaan sekä väistääkseen vastustajan hyökkäyksen että suorittaakseen oman hyökkäyksen. Hän antaa aiheesta seuraavan yleisen säännön (3.3.15):

Debent enim bellatores, cum ad manum pugnant, tenere pedem sinistrum immobiliter: et cum volunt percutere, cum pede dextro debent se antefacere, et cum volunt ictus fugere, cum eodem pede debent se retrahere. Sic itaque tenendo pedem sinistrum immobilem, et cum dextro se movendo, poterunt fortius hostes percutere, et eorum ictus facilius fugere.

(’Käsikähmässä taistelijoitten tulee pitää vasen jalka paikallaan, ja kun he haluavat iskeä, on heidän astuttava eteenpäin oikealla jalalla, ja kun he haluavat välttää iskun, heidän on astuttava taaksepäin samalla jalalla. Näin ollen pitäen vasemman jalan paikallaan ja liikkuen oikealla he voivat iskeä vastustajaa voimakkaammin ja välttää vastustajan iskut helpommin.’)

Vaikka Aegidius seuraa Vegetiusta erottamalla kaksi eri jalkojen asentoa heittämiseen ja miekan käyttöön, näyttää ajatus olevan molemmissa sama: vasen jalka on kiinteä tukipiste, ja oikea jalka liikkuu.

Aegidiuksen teos on säilynyt lähes kahtenasatanaviitenaikymmenenä käsikirjoituskopiona, joista osa on käännöksiä kansankie-
liin. Voidaan siis varovasti arvioida, että Aegidiuksen teos on voinut hyvinkin olla luetuin keskiaikainen miekkailuopas, vaikka sen tekninen anti ei juurikaan ylitä Vegetiuksen tarjoamaa sisältöä.

Vanhin tunnettu varsinainen miekkailuopas (Leeds, Royal Armouries, MS I.33) on peräisin 1300-luvun alkupuolelta. Rabanus Mauruksen, Sigebertin ja Aegidiuksen tapaan tämänkin latinankielisen teoksen alkuperä viittaa hengelliseen säätyyn: kirjan sivuilla seikkailevat hahmot ovat pappi (*sacerdos*) ja hänen oppilaansa (*scolaris*). Kirja ei suoraan viittaa Vegetiukseen, mutta piston merkitystä korostetaan siinä määrin, että se näyttää olleen teoksen yleisölle jokseenkin uusi asia, mikä saattaa myös liittyä Aegidiuksen vaikutukseen. Jalkatyötä käsitellään tarkemmin vain yhdessä kohdassa (§ 114):

sciatur quod si scolaris ducet fixuram, que duci consuevit de consuetudine, sacerdos debet etiam ducere fixuram contra fixuram scolaris, quia sua magis valet intrando cum sinistro pede. si autem intrare nequiverit, cedat cum dextro pede, nichilominus non obmittatur quin etiam ipsa fixura perficiatur.

(Tiedettäköön, että jos oppilas suorittaa piston, joka hänellä on tapana suorittaa, papin on myös suoritettava pisto oppilaan

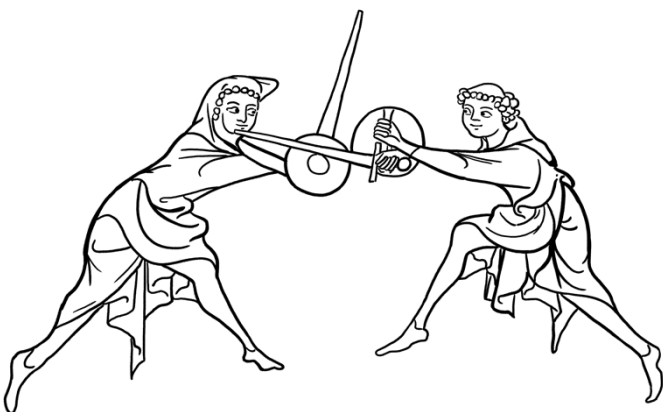
pistoa vastaan, sillä hänen pistonsa on tehokkaampi, koska hän astuu vasemmalla jalalla. Jos taas hän ei voi astua eteenpäin, astukoon taakse oikealla jalalla, kuitenkin jättämättä pois omaa pistoaan.)

Papin suorittama vastapisto (ks. kuva alla) on vastaava kuin oppilaan suorittama pisto. Tekstin mukaan pappi astuu vasemmalla jalalla, ja hänen pistonsa on siksi voimakkaampi kuin oppilaan. Vaihtoehtona annettu askel taaksepäin oikealla jalalla toisi papin vastaavaan asentoon.

Syy ottaa jalkatyö esille on hyvinkin voinut olla se, että tarjottava oppi on vastoin Aegidiuksen laajalti luettua teosta, jonka mukaan vasemman jalan on aina oltava paikallaan. Kuvatekstin laatija on siis halunnut tuoda erikseen esille, että on olemassa tilanteita, joissa voi olla syytä astua myös vasemmalla jalalla.

Kuten tässä käsitellyistä esimerkeistä käy ilmi, Vegetiusta ei ole luettu keskiajalla vain historiallisesta mielenkiinnosta vaan tarkoituksena hyödyntää sen sisältämää tietoa. Lukemisen tuloksena on syntynyt erilaisia mukealmia ja selityksiä. Nykylukijalle tämä kirjallinen toiminta tarjoaa ikkunan historiallisen kehotekniikan tutkimukseen.

Artikkeli on mukaelma kirjoittajan Tieteiden yössä 20.1.2022 pitämästä yleisöluennosta.

Papin (oik.) vastapisto *contra fixuram scolaris*.
(Kuva: Aura Ijäs.)

(Jatkoa sivulta 6.)

Jaakko Aronen (vas.) ja Antero Tammisto vuonna 1982. (Kuva: Antero Tammisto.)

TULEVIA TAPAHTUMIA

KFY:n kokoukset

PhD Holger Kaasik pitää esitelmän torstaina 20.10. klo 16.15 aiheesta ”Kalenterit, Rooma ja Umbria, n. 1100–1500.” Metsätalo, sali 25.

Prof. Attilio Mastrocinque (Veronan yliopisto) pitää esitelmän tiistaina 8.11. klo 18.15 aiheesta ”The Mithraic Prophecy”. Metsätalo, sali 11.

Prof. Monica Green (Medieval Academy of America) pitää esitelmän torstaina 1.12. klo 18 aiheesta ”A New Definition of the Black Death: Genetic Findings and Historical Interpretations”. Porthania, sali 673.

Muita tapahtumia

Klassillis-filologinen yhdistys osallistuu Tieteiden talon Tieteiden yöhön 12.1.2023 klo 19.30–20.00 (sali 207) yleisöluennolla, jonka pitää FT Antti Ijäs otsikolla ”Antiikin sotatekoneet.”

Tuoreimmat tiedot löytyvät aina yhdistyksen verkkosivuilta (<https://klassisfilologinenyhdistys.wordpress.com>) sekä jäsenkirjeestä.

Antiikintutkimuksen päivät 26.–27.1.2023

Antiikintutkimuksen päivät ovat matalan kynnyksen foorumi, joka on tarkoitettu kaikille alalla toimiville, maisterivaiheen opiskelijoista professoreihin. Ohjelmassa yhdistyvät konferenssiesitelmät ja keskustelut. Keskitymme erityisesti ajankohtaiseen tutkimukseen Suomessa.

Lisätietoja: Mira Harjunpää, mira.harjunpaa@helsinki.fi

Konferenssin verkkosivut:

<https://blogs.helsinki.fi/antiikintutkimus/antiikintutkimuksen-paivat-2023/>